

Kako izgleda život u neformalnim kolektivnim centrima u Srbiji

Istraživanje o stanju u neformalnim kolektivnim centrima koje je sproveda A 11 - Inicijativa za ekonomska i socijalna prava obavljeno je u oktobru i novembru 2019. godine i obuhvatilo je sedam opština¹ sa deset neformalnih kolektivnih centara (od kojih je jedna trećina neformalnih romskih naselja)² i veličinom uzorka od 95 domaćinstava u kojima ukupno živi 395 članova. Jedinica sprovedenog istraživanja bila su domaćinstva, a korišćen je prigodan kvotni uzorak, s najmanje jednom trećinom od procenjenog broja domaćinstava iz svakog neformalnog kolektivnog centra.

Istraživanje je sprovedeno u susret pripremi nove Nacionalne strategije za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica. Pored toga, istraživanjem se nastojalo unaprediti postojeće znanje o potrebama jedne od najugroženijih kategorija unutar raseljeničke populacije - interno raseljenih lica koja žive u neformalnim kolektivnim centrima. Specifičnim ciljem 3. 6. Nacionalne

strategije za rešavanje pitanja izbeglih i raseljenih lica navodi se, kao jedna od mera, da je neophodno „stvoriti uslove za zatvaranje neformalnih kolektivnih centara i nehygien-skih naselja kroz rešavanje stambenih potreba interno raseljenih lica koja su tu smeštena“. Usled toga, Inicijativa A 11 je ovim istraživanjem nastojala da, analizom položaja raseljenih lica koja stanuju u tim centrima, a posebno njihovog položaja u pogledu ostvarivanja prava na stanovanje, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i rad i zapošljavanje, ukaže na njihovu marginalizaciju i potrebu za prioritarnim rešavanjem problema sa kojima se suočavaju.

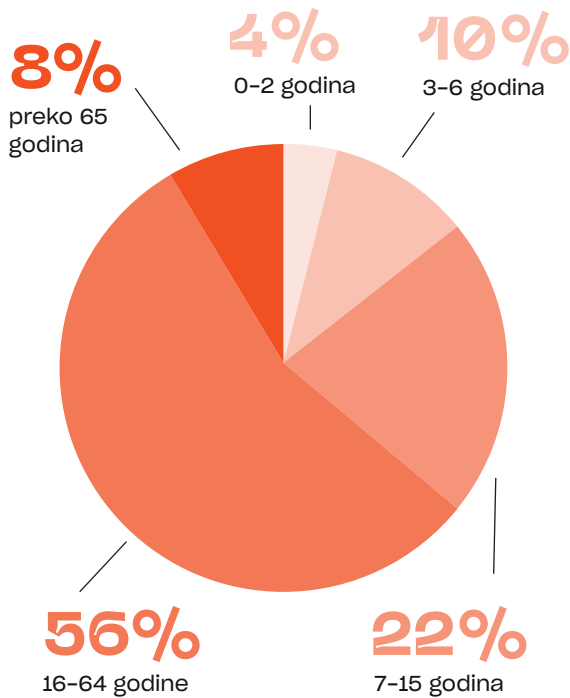
Opšti podaci i posedovanje dokumenta

Prosečno domaćinstvo koje stanuje u neformalnom kolektivnom centru ima četiri člana. Od ukupnog broja članova domaćinstava, deca do 15 godina čine 36%. Da stanovnici neformalnih kolektivnih centara imaju pro-

¹ Gradske opštine: Čukarica, Rakovica, Voždovac, Grocka, Zvezdara, Palilula, i Opština Sjenica.

² Neformalni kolektivni centri: OMV pumpa, Kamp Palilula, Bivši Lahor, Čukarička šuma, Stara škola, Kamp Grocka, Kamp Čukarica, Mirijevo, Kamp Rakovica, Fekovića brdo.

Starosna struktura članova domaćinstava

blema s prijavom prebivališta - svedoči činjenica da 85% ispitanika nema prebivalište ili boravište na stvarnoj adresi stanovanja, a jedna četvrtina njih ima prebivalište na adresi centra za socijalni rad, što im omogućava da ostvare većinu ekonomskih i socijalnih prava u mestima u kojima stanuju. Prijava prebivališta na adresi centra za socijalni rad rezervisana je za stanovnike neformalnih romskih naselja. Među onima koji žive u neformalnim kolektivnim centrima obuhvaćenim istraživanjem nema lica s prijavom prebivališta na adresi centra za socijalni rad.

Dok interno raseljena lica koja žive u neformalnim kolektivnim centrima poseduju legitimaciju interno raseljenog lica, u 40%

domaćinstava iz neformalnih romskih naselja najmanje jedan član domaćinstva ne poseduje legitimaciju interno raseljenog lica. Posedovanje tog dokumenta važno je kako zbog lakšeg pristupa zdravstvenoj zaštiti u mestu boravišta, tako i zbog jednostavnije procedure promene ili prijave prebivališta.³

Stanovanje

O tome da se stanovnici neformalnih kolektivnih centara nalaze u stanju dugotrajne stambene potrebe koja se ne rešava svedoči podatak da u neformalnim kolektivnim centrima ispitanici u proseku stanuju 18 godina, a da polovina stambenog prostora nije izgrađena od čvrstih materijala.

Pritom, nijedno domaćinstvo koje stanuje u neformalnim romskim naseljima nema objekat koji je izgrađen od čvrstih materijala. Stanovnici naselja Čukarička šuma, Fekovića brdo i OMV pumpa žive u objektima izgrađenim od materijala poput drveta, lima, najlona, tepiha, kartona, dasaka. Pored toga, 78% interno raseljenih domaćinstava koja žive u neformalnim kolektivnim centrima stanuje u stambenom prostoru koji nema više od dve prostorije, a u proseku ima po četiri člana domaćinstva. U opštoj populaciji, u stambenom prostoru koji ima do dve prostorije živi 16% domaćinstava⁴. O stambenoj deprivaciji svedoči i

³ Interno raseljena lica koja imaju legitimaciju IRL i prijavu boravišta izuzeta su od primene Uredbe o postupku utvrđivanja ispunjenosti propisanih uslova za izdavanje pasoša za lica sa područja Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija. Taj podzakonski akt primenjuje se i u postupcima prijave prebivališta i znatno otežava promenu prebivališta licima sa Kosova (onima koji imaju prijavljeno prebivalište na Kosovu ili su upisani u knjige državljana na Kosovu), te je stoga posedovanje legitimacije IRL veoma važno za ona lica sa Kosova koja pokušavaju da prijave prebivalište u mestu u kome žive.

⁴ Proračun autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku o stanovima za stalno stanovanje prema broju soba, dostupnih na: https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102030201?language=Code=sr-Latn&fbclid=IWAR0-DppJff_i6M2JWS3w9zHpqLnqR5SmjvV4Rk_G9hz1Kb-l6XgVZ6lali

podatak da čak dve trećine interno raseljenih domaćinstava koja žive u neformalnim kolektivnim centrima stanuju u stambenom prostoru koji nije veći od 30 kvadratnih metara. U opštoj populaciji, sedam procenata domaćinstava živi u stambenom prostoru površine do 30 kvadratnih metara⁵.

U neformalnim kolektivnim centrima, 47% domaćinstava nema pristup električnoj energiji (naspram 0,1% domaćinstava u opštoj populaciji)⁶, 39% interno raseljenih u neformalnim kolektivnim centrima nema pristup pijaćoj vodi (dok u opštoj populaciji instalacije za tekuću vodu nema 4,8% domaćinstava)⁷, 40% nema toalet i kupatilo, 39% nema kanalizaciju, dok 37% nema pristup ničemu od navedenog. Nijedno domaćinstvo iz neformalnih romskih naselja nema istovremeno pristup i električnoj energiji i tekućoj vodi, kanalizaciji, toaletu i kupatilu, u naseljima Čukarička šuma i OMV pumpa domaćinstva nemaju pristup ničemu od navedenog, dok sva domaćinstva u neformalnim kolektivnim centrima imaju pristup bar jednom od navedenog. Ipak, slika o teškom položaju interno raseljenih lica i u neformalnim romskim naseljima i neformalnim kolektivnim centrima obuhvaćenim istraživanjem postaje jasnija ako se izneti podaci uporede s podacima o uslovima stanovanja u opštoj populaciji, gde manje od jednog procenta nastanjenih stanova nema pristup ni vodi, ni električnoj energiji, ni grejanju, ni kanalizaciji.⁸

Da žive u stalnom strahu od prinudnih iseljavanja iz neformalnih kolektivnih centara - o tome govori i podatak da 80% ispitanika koji žive u neformalnim kolektivnim centrima tvrdi da je dosad bilo najava o njihovom

raseljavanju, a znatnoj većini njih se kao alternativni smeštaj nudilo pronalaženje seoskog domaćinstva.

U dve trećine neformalnih kolektivnih centara stanovnici žive u adaptiranom prostoru koji nije namenjen stanovanju, a polovina živi u radničkim barakama.

Socijalna zaštita

O siromaštvu u kojem žive stanovnici neformalnih kolektivnih centara svedoči podatak da 36% domaćinstava iz neformalnih kolektivnih centara koristi pravo na novčanu socijalnu pomoć, dok u opštoj populaciji manje od 4% od ukupnog broja stanovnika ostvaruje pravo na novčanu socijalnu pomoć⁹. Istraživanje je pokazalo i da 27% domaćinstava iz neformalnih kolektivnih centara ostvaruje pravo na dečiji dodatak. Svako peto domaćinstvo hrani se u narodnim kuhinjama, pri čemu je korišćenje narodnih kuhinja čak pet puta učestalije kod interno raseljenih Roma.

S obzirom na brojne zakonske i administrativne prepreke koje se postavljaju pred osobe koje podnose zahteve za socijalna davanja u Srbiji, razumno je pretpostaviti da je broj onih koji žive u siromaštvu znatno veći.

S druge strane, da su potrebe stanovnika neformalnih naselja velike, a interesovanje nadležnih lokalnih organa vlasti nedovoljno, potvrđuje i podatak da 54% ispitanika navodi kako službenici centra za socijalni rad nikad ne posećuju neformalni kolektivni centar. S druge strane, 51% tvrdi da to nikad ne čini ni lokalni poverenik za izbegla i raseljena lica.

⁵ Proračun autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku o stanovima za stalno stanovanje prema površini, dostupnih na: https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102030202?languageCode=sr-Latn&fbclid=IwAR1NjZTFJ0tNW6zMAjHr5GuWqEkks_Uu4L4WPtW7yEyiW1oR0Ssg3w

⁶ Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, str. 36.

⁷ Anketa o životnom standardu, str. 61.

⁸ Proračun autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku o instalacijama u stanovima, dostupnih na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/31020303?languageCode=sr-Latn>

⁹ Primera radi, 2016. godine pravo na novčanu socijalnu pomoć u Srbiji ostvarilo je 3,7% ukupnog broja stanovnika. Videti Nacrt Strategije socijalne zaštite 2019-2025, dostupno na: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1820/nacrt-strategije-socijalne-zastite-2019-2025-27032019.docx>

Da su Romi znatno ugroženiji i od najugroženijih raseljenih lica iz neformalnih kolektivnih centara - pokazuju i podaci da u neformalnim romskim naseljima 77% domaćinstava prima socijalnu pomoć, dok u drugim neformalnim kolektivnim centrima socijalnu pomoć prima samo 12% domaćinstava. Treba imati u vidu i to da pojedini interno raseljeni Romi, uprkos siromaštvu, ne ostvaruju nijedno od prava iz socijalne zaštite zbog prepreka u vezi sa prijavom prebivališta, neposredovanja lične karte ili drugih dokumenata¹⁰, te je broj socijalno ugroženih domaćinstava među interno raseljenim Romima veći od broja domaćinstava čiji članovi ostvaruju prava na novčanu socijalnu pomoć, jednokratnu novčanu pomoć ili dečiji dodatak. Za razliku od interno raseljenih Roma iz neformalnih naselja, ostala interno raseljena lica iz neformalnih kolektivnih centara koja nisu korisnici prava na novčanu socijalnu pomoć, jednokratnu novčanu pomoć ili dečiji dodatak ta prava ne ostvaruju zbog toga što su zaposlena ili primaju penziju.

Zdravstvena zaštita

Zdravstveno stanje stanovnika neformalnih kolektivnih centara na nezavidnom je nivou, a istraživanje je pokazalo da u 49%

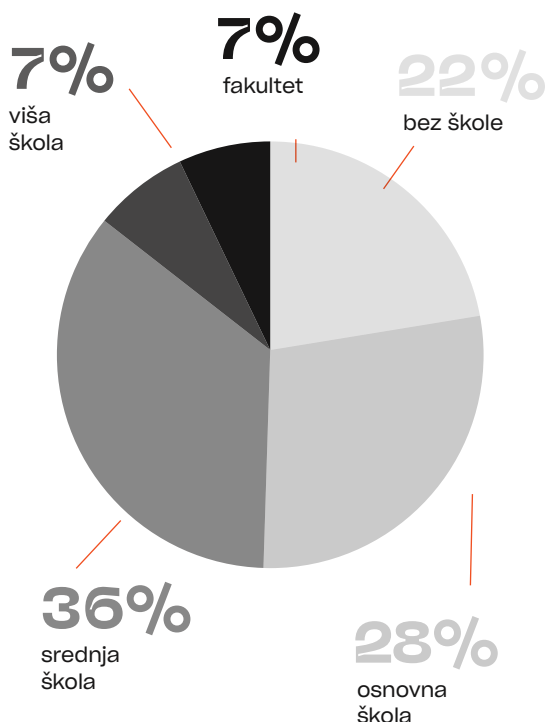
domaćinstava postoji bar jedan član koji ima tešku ili hroničnu bolest ili invaliditet. Kao najčešće bolesti navode se dijabetes (33%) i astma (20%). Posebno je zabrinjavajuće to što čak 13% onih koji imaju tešku ili hroničnu bolest ima neku vrstu karcinoma. Dodatnu teškoću u pogledu ostvarivanja prava na zdravlje i zdravstvenu zaštitu predstavlja okolnost da čak 13,6% domaćinstava interno raseljenih lica iz neformalnih kolektivnih centara ima makar jednog člana koji nema zdravstvenu knjižicu. Svi dostupni podaci pokazuju da je obuhvat zdravstvenim osiguranjem kod Roma niži u odnosu na opštu populaciju¹¹, a sprovedeno istraživanje potvrđuje da je taj jaz još veći kod interno raseljenih lica, naročito kod interno raseljenih Roma. Među domaćinstvima obuhvaćenim ovim istraživanjem koja imaju članove bez zdravstvene knjižice, 69% čine interno raseljeni Romi. Ključni razlog za neposredovanje zdravstvene knjižice predstavljaju teškoće u vezi sa prijavom prebivališta ili pribavljanjem drugih dokumenata. Svi ispitanici koji su odgovorili na pitanje o razlozima za neposredovanje zdravstvene knjižice, kako iz neformalnih romskih naselja, tako i iz neformalnih kolektivnih centara, kao razlog su naveli upravo probleme u vezi sa prijavom prebivališta, odnosno boravišta, ili neposredovanje dokumenata ili lične karte. Domaćinstva u kojima žive lica bez zdravstvene knjižice najzastupljenija su u neformalnom romskom naselju Fekovića brdo u Sjenici, gde 25% domaćinstava obuhvaćenih istraživanjem ima bar jednog člana bez zdravstvene knjižice, kao i u neformalnom romskom naselju Čukarička šuma u Beogradu: 20% domaćinstava iz tog naselja ima najmanje jednog člana domaćinstva bez zdravstvene knjižice, a pojedina od njih imaju i po šest ili čak osam članova bez zdravstvene knjižice.

¹⁰ Pomenuto ilustruje primer neformalnog romskog naselja Čukarička šuma, gde 30,7% domaćinstava obuhvaćenih istraživanjem ne prima novčanu socijalnu pomoć; 71,4% onih koji su odgovorili na pitanje zbog čega ne ostvaruju pravo na novčanu socijalnu pomoć, kao razlog je navelo neposredovanje dokumenata, lične karte ili prijave prebivališta, a 28,5% da to pravo ne ostvaruje zbog toga što su zaposleni.

¹¹ Videti, na primer, UNDP, Roma at a Glance - Serbia, April 2018, dostupno na:

https://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Factsheet_SERBIA_Roma.pdf. Shodno tom istraživanju, obuhvat zdravstvenim osiguranjem kod Roma je 93%, a u opštoj populaciji 97%.

Najviši stepen obrazovanja u domaćinstvu

Obrazovanje

Podaci o obrazovanju pokazuju i niži obuhvat dece obaveznim osnovnim obrazovanjem. Tako se istraživanjem utvrdilo da, od ukupnog broja domaćinstava u kojima ima dece školskog uzrasta, u 13% bar jedno dete ne pohađa obavezno osnovno obrazovanje. Pritom, taj procenat je znatno viši kod romske dece i iznosi čak 21%. U više od polovine od ukupnog broja domaćinstava u kojima ima dece vrtićkog i predškolskog uzrasta nijedno dete ne pohađa vrtić, odnosno pripremni predškolski program. Podsećanja radi, u opštoj populaciji 98% dece predškolskog uzrasta blagovremeno pohađa predškolski pripremni program ili ga je pohađalo¹², a obavezno osnovno obrazovanje završi 95% neromskih devo-

jčica, odnosno 97% neromskih dečaka.¹³ Kao razlog za to što deca ne pohađaju školu, 40% ispitanika navelo je siromaštvo. Među ostalim razlozima bili su neposjedovanje dokumenata i invaliditet deteta, a 20% ispitanika nije odgovorilo na pitanje o razlozima za to što deca ne pohađaju osnovno obrazovanje. Kad je reč o razlozima za nepohađanje pripremnog predškolskog programa, 75% ispitanika koji su odgovorili na to pitanje kao razlog je navelo siromaštvo.

Zapošljavanje

Da je neophodno unaprediti pristup zapošljavanju i radnim mestima za stanovnike i stanovnice neformalnih kolektivnih centara, pokazuje podatak da je u 22% domaćinstava bar jedan član nezaposlen i ne radi, dok u 42% domaćinstava postoje članovi na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje kojima nikad nije ponuđen posao. O tome da je posao sakupljanja sekundarnih sirovina pretežno rezervisan za Rome svedoči podatak da se u 90% domaćinstava iz neformalnih romskih naselja nezaposleni koji rade na crno bave sakupljanjem sekundarnih sirovina, dok se u ostalim neformalnim kolektivnim centrima u 27% domaćinstava nezaposleni članovi bave sakupljanjem sekundarnih sirovina.¹⁴

Stanovnici neformalnih kolektivnih centara po pravilu ne ostvaruju pravo na subvencije za samozapošljavanje. Ne postoji nijedno domaćinstvo u kojem je neki od članova bio korisnik tih subvencija.

Svako deseto domaćinstvo i dalje ima članove koji su korisnici naknade za lica sa Kosova, a o izuzetno niskim primanjima po

¹² Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2014, Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji 2014. i Istraživanje višestrukih položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji 2014, Konačni izveštaj, Beograd, Srbija: Republički zavod za statistiku i UNICEF, str. 173.

¹³ UNDP, Roma at a Glance, op. cit.

¹⁴ Tako, na primer, u naselju Čukarička šuma, zaposlenog člana domaćinstva imalo je svega 11,5% domaćinstava. U 92,3% domaćinstava nezaposleni, radno sposobni, članovi bave se sakupljanjem sekundarnih sirovina, a 8,3% njih se, pored sakupljanja sekundarnih sirovina, bavi i drugim poslovima u neformalnoj ekonomiji.

članu domaćinstva svedoči i podatak da polovina domaćinstava koja su obuhvaćena istraživanjem mesečno raspolaže sa do 8.000 dinara po članu domaćinstva, pri čemu je prosečan prihod po članu domaćinstva kod Roma oko 5.000 dinara, dok je kod ostalih raseljenih oko 13.000 dinara. U opštoj populaciji, prosečan prihod po članu domaćinstva iznosi nešto manje od 24.000 dinara.¹⁵

¹⁵ Republički zavod za statistiku, Anketa o potrošnji domaćinstava, 2018, bilten, Beograd, 2019, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195652.pdf>

terensko istraživanje:

Ivana Aćimović, Stefan Marić

obrada podataka:

Vujo ilić, Marko Vasiljević, Milijana Trifković

fotografije:

Ivana Aćimović

**INICIJATIVA ZA
EKONOMSKA I
SOCIJALNA PRAVA**